ÜRGÜPLÜ REFİK BAŞARAN

Dr. Doğan KAYA

Türk Halk Müziği repertuarına eser kazandıranlar arasında, halk sanatçılarının seçkin bir yeri vardır. Bunlar hem yörelerinde icra edilen türküleri hem de kendilerinin düzüp koştuğu türküleri çalıp söylemişlerdir. Sözü edilen sanatçıların en meşhurları; **Ürgüplü Refik Başaran, Diyarbakırlı Celâl Güzelses, Zaralı Halil Söyler, Sivaslı Hafız Hakkı Feryadî, Divriğili Nuri Üstünses, Malatyalı Fahri, Urfalı Hamza, Tenekeci Mahmut, Hacı Baki Yurtsever, Mukim Tahir, son zamanlarda Adanalı Ferrahî, Elazığlı Enver Demirbağ, Kırşehirli Muharrem Ertaş ve Çekiç Ali, Keskinli Hacı Taşan** ve **Rıza Konyalı**'dır.

Bu sanatçıların her birinin okuduğu türkülerin sözleri, notaları, varsa hikâyeleri ve saantçılarm **Türk Halk Müziği** sahasındaki yerleri üzerinde biyografik çalışmalara şiddetle ihtiyaç vardır. Bugüne kadar —**Ferrahî** hariç[1]— bu eserlerin hazırlanmamasını, gecikmiş bir hareket olarak görüyoruz. Hiç olmazsa, devlet konservatuarlarında ve üniversitelerimizin müzik eğitimi bölümlerinde pekçok konuda olduğu gibi bu konularda da tezler hazırlatılabilir. Dileğimiz, kısa zamanda bu çalışmaların gerçekleştirilmesidir.

Biz bu yazımızda **Ürgüplü Refik Başaran'ı** tanıtacak ve Türk Halk Müziği vadisindeki yerini ortaya koymaya çalışacağız.

Dostlarımızı ziyaret amacıyla 1981 ve 1989 yıllarında Refik Başaran'ın köyü olan **Taşkınpaşa** (eski adı; **Damsa**)'ya iki seyahatimiz oldu. Bu vesile ile köylüleri ve yakınlarıyla temasımız sonucu, onu daha yakından tanımak imkânını bulduk. Bu yazıyı hazırlarken de, halen sağ olan ve Taşkınpaşa'da oturan Refik Başaran'ın karısı **Fadime (Fatma) Başaran**'dan büyük ölçüde yararlandık. Zira incelemelerimiz sırasında Refik Başaran konusunda bir yazı veya esere tesadüf etmedik. Sanıyoruz yazımız bu konuda yazılmış ilk yazıdır. Yazıdaki bilgilerin çoğu Fadime Başaran'ın anlattıklarına dayanmaktadır.

Refik Başaran hakkında TRT'de üç program yapılmıştır. Bunların ikisi 1982'de gerçekleştirilmiştir. **Sabri Uysal**'ın hazırladığı programda Refik Başaran'ın türkülerine ve Fadime Başaran'la yapılmış bir röportaja yer verilmiştir. Diğeri de **İstanbul Radyosunca** hazırlanmıştır. **Tamer Göksel**'in hazırladığı programda **Mehmet Erenler**, onun türkülerinden örnekler vermiştir. Üçüncü program ise 1989'da **Mansur Kaymak** tarafından yapılmıştır. Refik Başaran'la ilgili olarak **Kültür Bakanlığı HAKAD Arşivinde** yine Fadime Başaran'la yapılmış bir konuşmanın bandı bulunmaktadır. Ayrıca İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü A.P.K. Uzmanı **Hasan Şahin**'in «Ürgüplü Refik Başaran Hayatı Eserleri ve Türk Halk Müziği İçindeki Yeri» adlı kıy-

metli bir çalışması vardır.[2] Yazımızı hazırlarken bu çalışmadan da kısmen faydalandık. Eserde Refik Başaran'ın okuduğu türküler, ilgili plak firmaları ve plak numaraları tespit edilmiştir. Biraz sonra sıralayacağımız Refik'in okuduğu türküleri, sözünü ettiğimiz bu eserden aldık.

Refik Başaran, 1907'de Ürgüp'ün Taşkınpaşa köyünde doğmuştur. **Mustafa Çavuş**'la **Emine Hanım**'ın oğludur. Anneannesi bir Arap kızıdır. Dedesi **Hacı Ali Ağa**, Birara **Suudi Arabistan**'a gider. Dönüşte bir Arap kızı olan **Hacı Şirin**'i de yanında getirir, kendisine eş yapar. Refik'in annesi Emine, bu evlilikten doğar. Refik'in biraz esmer oluşunun sebebi de bu yüzdendir. **Fettah** (abisi) ve **Havva Ana** (küçük kardeşi) adında iki kardeşi vardır. Fettah 1978 yılında yüz küsur yaşında iken ölmüştür. Refik on yedi yaşında iken yine aynı yaşta ve aynı köyden olan **Fadime** ile evlenmiştir. Fadime Başaran bu evlilikle ilgili olarak bize şu bilgileri vermektedir :

Fettah Ağa, birgün Refik'i döğer. Bunun üzerine Refik, evden ayrılır, üç ay gelmez. Bu arada ev işlerine bakar, çobanlara yardım eder... Fadime, iki kız arkadaşıyla birlikte araziye keven kazmaya gider. Bu sırada Refik, Fadime'yi görür doğruca köye gelir, herkes tarafından sevilip sayılan Meryem Hanım'ın yanına gider.

— Meryem Aba! Senin komşun olur, söyle de Zeynep Aba'm Fadime'yi bana versin, der.

O da :

— Ben onu sana alırım,

deyip Zeynep Hanım'ın yanına gider, dünür olur. Kız tarafı, malı mülkü olmayan Refik'e kız vermeden önce uzun uzun düşünür, sonunda «Peki» der. Refik, bu aileye içgüveyi girer. Fadime'den üç çocuğu olur : **Emine Başaran** (1930-1981), **Hikmet Başaran** (1934-). **Hacı Ali** (öldü). Hikmet Başaran'ın da **Refik** (1961-) ve **Gülümser** (İnal) adında iki çocuğu vardır.

Refik uzunboylu, orta kiloda, esmer biridir. Mizaç itibariyle kalender bir yapısı vardır. Gözü tok ve dost canlısıdır. Paraya hiç bir zaman ehemmiyet vermemiştir. **İstanbul**'a gittiğinde, başta plak şirketleri ve içkili lokanta sahipleri olmak üzere herkes etrafına toplanır, ondan istifade etmeye kalkar. Zamanına göre oldukça fazla sayılacak derecede para kazanmasına rağmen, bunu değerlendirme yoluna gitmemiş, arkadaşlarıyla harcayıp bitirmiştir. Sazcı olarak gittiği köylerden aldığı elbise, kılıç vs. gibi muhtelif hediyelerden de elinde birşey kalmamıştır.

Ömrünün hemen hemen yarısını gurbette geçiren Refik'in evden ilk ayrılışı 1929-1930 yıllarına rastlar. Birgün evdekilere haber vermeden arkadaşı **Durmuş**'la **Ankara**'ya gider, dört yıl kalır. Bu müddet içinde kendisinden haber alınamaz. O sıra **Hayrie** adında bir kadınla yaşar. Çocuk (Hikmet); dört yaşına basar karısı Fadime onu sünnet ettirmek ister. Ankara'ya haber gönderir. Refik, köyüne gelir. Bir ay kaldıktan sonra tekrar Ankara'ya gider. Bu gidiş geliş sürer gider. Köyünde birkaç ay kalmasına mukabil, yıllarca Ankara'da, İstanbul'da kalır. Plak şirketlerinden ve eğlencelerden kazandığı paradan evine gönderdiği, yok denecek kadar azdır. Refik, gurbetteyken üç ay kadar da **Ankara Radyoevi**'nde mahallî sanatçı olarak çalışır. Refik, gurbetteki ömrünün beş yılını da **Ayaş**'ta geçirir. Üstelik burada ev de yaptırır. Onun uzun müddet Ayaş'ta kalması üzerine halktan bazı kişiler niçin memlekete gitmediğini sorar. O da;

— Tarla, bağ alacağım, ev yaptıracağım, diye karıma söz verdim. Parayı da birtürlü denkleştiremedim. Yüzüm yok, onun için gidemiyorum, der.

Refik'in hayatında içki ve kadın önemli yer tutmuştur. Gurbetteyken birçok kadınla nikâhsız olarak yaşar. Bunların başlıcası; **Hayriye** (İstanbullu), **Nazmiye** (Arabanlı), **Feride, Kezban, Nazlı, Naciye, Hafize, Melahat**'tır.

Türkülerinde :

Gurbet ellerinde alma canımı
Duyar düşmanlarım şadüman olur
Yıkıp viran etmen fakirhanemi
Uçmadık yavrularım perişan olur

ve;

Bilmiyorum nic'olacak halimiz
Nerelerde kalacak garip ölümüz

diyen Refik'in ölümü gurbette olmuştur. Ölüm sebebi kesinlikle bilinmemektedir. Karısı Fadime'nin naklettiğine göre muhtemelen şu şekilde ölmüştür: Refik, **Ayaş**'a düğüne gider. Bulunduğu köyle Ayaş arası dört saat kadardır. Birlikte yaşadığı kadın, Refik'in tekrar dönmeyeceği vehmine kapılır, onu öldürmeleri için üç adam tutar. Kiralık katiller, Refik'e refakat eder. Giderken, daha kestirme olacağını söyleyerek yolunu değiştirirler. Bir çukura gelince aralarına alıp döğerler, boğazını sıkarlar. Civarda bulunan bir çoban, Refik'in bağırtısını duyar. Geldiğinde onu yatıyor görür. Çoban:

— Utanmıyor musunuz bir adamı döğmeye, baksanıza o sarhoş, deyince onlar da;

— O bizim avradımıza sövdü. Sesini kes, yoksa seni de ondan beter ederiz, derler. Öldükten sonra heybesini, sazını ve pardesüsünü Ayaş'taki karısı Hafize'ye verirler.. Hafize, Refik'in yanına gittiğinde, onu bir kevenin üzerinde yatarken bulur. Ağzından akan kanlar göllenmiş durumdadır. Eli yüzü hep diken içindedir.

Fadime, Refik'i, ölümünden üç ay evvel zemheri ayında, rüyasında görür. İki kişi Refik'i, harmandaki büyük bir ateşin içine atar.

— Uşak gavur musunuz, yanıyor, kurtarın, deyip ayağından çeker, ama çıkaramaz. Feryat ile uyanır. Kara Tevfik'in kızının yanına varır.

— Kız emine! Refiki' rüyamda ateşe kakıverdiler, kaldıramadım,

der. Daha sonra Refik'ten bir mektup alır. «Uşakları al da gel.» yazmıştır. Refik'e bir türlü kalbi doğrulmayan Fadime, bu davete icabet emez.

Refik'in ölümü üzerine bazı söylentiler daha vardır. Kimilerinin anlattığına göre Ayaş'taki bir düğünden sonra Ankara'ya dönerken **Gökler** köyü ile **Ayaş** arasında, bindiği eşekten düşerek ölmüştür. **Bir** söylentiye göre de, 6 Mayıs 1945'te Hıdırellez törenlerini kutlarken birden fenalaşarak ölür.

Mezarı, Ayaş'ta **Abdüsselam** dağının eteğinde iki söğüt ağacının arasındadır.

Hayatı içki âlemlerinde geçen, arkadaşlığa ve insanî ilişkilere büyük önem veren Refik'in en önemli tutkusu saz ve türkülerdir. Evlendiği dönemde sazı iyiden iyiye çalabilen Refik'in bu merakı daha çocukluk yaşlarında başlamıştır. Annesi **Emine Hanım**, Refik'i **Kellah**'a döğenci verir. Refik döğen sürerken, öğle sıcağı çekildikten sonra dereye gidip türkü söylermiş.

Çini tabakta vişne
Gel yarim aşka düşme
Bu aşkın sonu yoktur
Nafile dile düşme

Refik'in ilk türküsü, tamamı sekiz-on dörtlük olan bu türküdür. Saz çalmasını kendi kendine öğrenen Refik, on bir yaşlarındayken **Ürgüb**'e gider, bir cura alır. Kim saz çalıyorsa, kim sazdan az-çok anlıyorsa onun yanına gidip akort yaptırır. Köyde sazın telleri koptuğu zaman da atın kuyruğundan kıl alıp saza takar. İlk söylediği türküler, köyde söylenen anonim türkülerdir. Plak doldurduğu sıralar, kendisinin de türkü yaptığı olmuştur. Ancak bu türkülerin sözleri, şiir tekniği açısından zayıftır.

Kuvvetli bir hafızaya sahip olan Refik, her gittiği yerde yeni türküler öğrenmiş, bunları plağa okumuştur. Dolayısıyla okuduğu Ürgüp yöresi türkülerinin yanında, farklı yörelerin türküleri de vardır.

Başaran'm türkü repertuarında, eşi **Fadime** ile köylüsü **Hacer** ve **Fadik**'in büyük katkıları vardır. Fadime, Fadik'le beraber üç plak doldurmuştur. Bu plaklarda şu türküler bulunmaktadır: **İstanbul Yolunda - Pınar Senin Sağ Yanında Sazlar Yar, Kozan Dağı - Karşı Dağda Sıra Sıra Bademler, Sabah Ettim - Dalma Çaylar Derindir.**

Refik'in okuduğu **«Kara Tevfik»** adlı türküyü Fadime ile Hacer koşmuştur. Keza **«Karadır Kaşların Gözlerin Mestan»** diye başlayan türküyü de Refik, eşi Fadime'den öğrenmiştir. Fadime, bildiği türkülerin bir kısmını, Refik gurbete gidip gelmediği, ço-

cuklara para göndermediği ve verdiği vaadlerde durmadığı için kocasına öğretmemiştir. Refik «Sana şunu alacağım, bunu alacağım.» diye Fadime'yi kandırır, ondan türkü öğrenirmiş. Üstelik, türküleri ondan öğrendiğini de kimseye söylemezmiş.

Refik'in 65 kadar plağı vardır. Bu plaklarda 90'a yakın türkü okumuştur. Zira aynı türküyü, çeşitli firmalara ait plaklara da okuduğu olmuştur. Refik'in okuduğu türkülerin ve plak firmalarının başlıcaları şunlardır :

Sabinin Sesi :

1. A — Tokatlı Hamid'in Türküsü
   B — Malatya Türküsü (690041)
2. A — Tokatlı Hamid'in Türküsü
   B — Nenni de Feridem (AX-1984)
3. A — Yüksek Odalarda
   B — Karabiber

Odeon :

4. A — Hürünüm
   B — Anadolu Saz Havası
5. A — Bir Yavrunun Destanı
   B — Uzun Kavak
6. A — Keten Gömlek
   B — Konya Develisi (690006)
7. A — Süpürgesi Yoncadan
   B — Altın Dişli Karam (690011) (LA270157)
8. A — Karadır Kaşların
   B — Karşı Dağda Sıra Sıra Bademler (690014) (LA 270337)
9. A — Hacılar Köyü (I)
   B — Karanfilim Saksılarda (690033) (LA 270291)
10. A — Yaşar
    B — Ayvacılığın Kara Taşı (690799) (LA 270275)
11. A — Nevşehir Şarkısı (Yaşar)
    B — Avşar Güzeli
12. A — Karadır Kaşların Gözlerin Mestan
    B — Badı Saba Oyun Havası (690089) (LA 270455)
13. A — Karadır Kaşların Gözlerin Mestan
    B — Küstüm Bu Dünyaya
14. A — Karadır Kaşların Gözlerin Mestan
    B — Saat Üç Buçuk Sularında Pazarı Gezdim
15. A — Çiçekdağı
    B — Elinde Süt Güğümü (690102) (LA 270287)
16. A — Gurbet Ellerinde Alma Canımı
    B — Lirayı Bozdurayım Fadimem (690108) (LA 270277)
17. A — Kayseri Mektebi
    B — Sarıkız (690132)
18. A — Yozgat Sürmelisi
    B — Sevdanın Denizi (LA 270250)
19. A — Naciye
    B — Atı Olan El Atma Biner mi (690306)
20. A — Yine Çırpına Çırpma
    B — Nar Ağacı Budam Budam (690394) (LA 270315)
21. A — Burhan'ın Destanı
    B — Keziban Gelin
22. A — Naciye
    B — Saffet Efendi
23. A — Hüdayda
    B — Sarı Çiçek (690714)
24. A — Bana Derlerdi
    B — Süre Süre İndirdiler (690757) (LA 270483)
25. A — Kurban Olam Habib
    B — Kınamayın Komşularım (690784) (LA 270364)
26. A — Benim Anam Yol Üstüne Yatarsa
    B — A Düğünün Ekberi (690883)
27. A — Mezar Arası
    B — Kara Kuşun Cücüğü
28. A — Berber
    B — Köprüden Geçti Gelin (LA 270384)
29. A — Ulu Kavak
    B — Kersi Bağı (LA 270385)
30. A — Şeftali Ağaçları
    B — Mezarımı Derin Eşin (LA 270501)
31. A — Maraş Maraş
    B — Güzelin Yanağı (LA 270415)
32. A — Şen Olasın Ürgüp
    B — Manavgat Yolları (690796)
33. A — Avanoslu Naci
    B — Ayva Dibi

Polidor :

34. A — Hacılar Köyü (II)
    B — Hacıbey
35. A — Osman Efe
    B — Sevdanın Denizi (VU 8110-B)
36. A — Tello Can
    B — Mehmet Bey Türküsü (VU (8002-B)
37. A — Ceylan
    B — Nar Ağacı
38. A — Raşit
    B — Aksine Çevirdi
39. A — Gurbet Elleri
    B — Emine Hatun
40. A — Seher Yeli
    B — Erciyes'ten Kar Geliyor (VU 8074-A)

Columbia :

41. A — Ürgüp Develisi
    B — Avşar Güzeli (690693) (RT 17490)
42. A — Sokaklardan Atlayarak Yürüme
    B — Bahar Geldi Yine Yollar İşledi (690041)
43. A — Yekte - Oyun Havası
    B — Bidenem Yar (690068) (RT 17365)
44. A — Konya Develisi (Çek Deveci Develeri Engine)
    B — Hatice (Aksaray Türküsü) (690112) (RT 17764)
45. A — Yeni Sürmeli
    B — Odana Serdim Hali (690217) (RT 17628)
46. A — Koyun Gelir Yata Yata
    B — Aşlamayı Aşlarım (690317) (RT 17012)
47. A — Gece mi Geçtin
    B — Kırat (690337) (RT 17624)
48. A — Mehmet Bey
    B — Tello Can (690383) (RT 17474)
49. A — Vızdık
    B — Kestanenin İrisi (690384) (RT 17465)
50. A — Köprüden Geçti Gelin
    B — Sebep (690386) (RT 17469)
51. A — Güle Çıktım
    B — Keziban Gelin (690420) (RT 17597)
52. A — Gelin Gelin
    B — Aşağıdan Gelen (690546) (RT 17513)
53. A — Kırk Güzelin İçinde
    B — Raşit (690613) (RT 17513)
54. A — Ağ gelin
    B — Seyranî Baba (690692) (RT 17489)

Firmaları tespit edilemeyen plaklar :

55. A — Karinli Ah Çeker
    B — Aziziye
56. A — Kurban Olam Habib
    B — Aziziye
57. A — Raşit Derler Bir Cahil Uşak
    B — ?
58. A — İlahî
    B — ?
59. A — İmana Gel Gavar Kızı İmana
    B — ?
60. A — Osman'ın Bindiği Küheylan
    B — ?
61. A — Ak Kâğıt Üstüne Yeşil Piyade
    B — ?
62. A — Hapishane
    B — ?
63. A — Aziziye
    B — Bir Türkü (Refik Başaran'ın son plağı)

Refik Başaran'm bunların haricinde, söz bulamadığı için sadece ezgi ile doldurduğu bir plağı daha vardır. Ayrıca, o, şirketini ve numarasını tespit edemediğimiz şu türküleri de plağa okumuştar : **Aslan Karam, Bana Deli Derler Neden Deliyim, Devran-ı Felek Bize Gam Yutturdu, Davran Kırat, Fettah Kardeşim, Gurbet Bir Ateş, Kozan Dağı, Köprüler Yaptırdım, Nazmiye, Sürmeli ve Yemenimin Beyazı.**

Refik Başaran'ın türküleri, hikâyeleri, yöreleri ezgi yapısı, ayrı bir çalışma gerektirdiğinden, bunu da bir başka çalışmamızda ortaya koyacağız.

---

1. **Halil Atılgan, Âşık Ferrahî, Hayatı - Şiirleri - Türküleri, Çukurova Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü Yay., Adana [1988].**
2. **Hasan Şahin, Ürgüplü Refik Başaran, Hayatı, Eserleri ve Türk Halk Müziği İçindeki Yeri, Mayıs 1990, 32 sayfa (Basılmamış çalışma).**